

PODSTAWY ODPOWIEDZIALNOŚCI NIELETNICH W KONTEKŚCIE ZASTOSOWANIA ŚRODKÓW WYCHOWAWCZYCH

Mgr Maja Mroczek - DOKTORANTKA UŁ ŁÓDŹ

Uczestnik studiów doktoranckich na Uniwersytecie Łódzkim w Zakładzie Prawa Kanonicznego. W 2013 r. ukończyła kierunek prawo na UŁ, a następnie rozpoczęła studia doktoranckie. Autorka licznych publikacji z zakresu prawa karnego, rodzinnego oraz kanonicznego.

WSTĘP

Celem ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wprowadzonej 26 października 1982 r.¹ było przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości nieletnich, stworzenie warunków powrotu nieletniego do normalnego życia oraz umacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczej rodzin nieletnich. Dyrektywą główną ustawy jest kierowanie się dobrem nieletniego. Zgodnie z art. 3 u.p.n.² jest to dążenie do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu nieletniego. Ponadto sąd bierze pod uwagę przy określaniu właściwego postępowania jego wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego oraz fizycznego, a także jego warunki wychowania. W efekcie sąd wymierzając nieletniemu środki karne stosuje zasadę indywidualizacji, tak aby efektywność orzeczonego środka prowadziła do jak najlepszych rezultatów w postaci poprawy zachowania nieletnich sprawców czynów karalnych. Dobór właściwych środków o charakterze wychowawczym jak i poprawczym ma na celu dobro nieletniego, aby mógł on w odpowiedni sposób rozwijać swoją osobowość i zainteresowania, tak aby nie powodowały one dla niego oraz dla społeczeństwa ujemnych konsekwencji.

1. HISTORYCZNE PODSTAWY ODPOWIEDZIALNOŚCI NIELETNICH

Początki odpowiedzialności nieletnich można odnaleźć we władzy rodzicielskiej. Ojciec mógł w starożytności wymierzać kary członkom swojej rodziny, a w szczególności dzieciom³. Opierało się to na zasadzie paternalizmu, który w tym okresie miał bardzo silny charakter i swoje odzwierciedlenie w prawodawstwie. Pater familias ponosił odpowiedzialność za wszelkie działania członków rodziny. W związku z tym przysługiwała mu patria potestas, czyli władza do karania osób podległych ojcu rodu, w tym do zastosowania kary śmierci czy oddania w niewolę. Najczęściej ojciec stosował wobec

¹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. nr 35, poz.228.

² *Ibidem*.

³ K. Gromek, *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2004, s. 12.

dzieci kary cielesne. Nałożenie kary o cięższym charakterze wymagało zgody *audicum domesticium* (starszych rodziny). W późniejszym okresie karę oddania dzieci w niewolę zamieniano na możliwość odpracowania zaistniałej szkody⁴. Z czasem znaczącą kwestię w nakładaniu kar na członków rodziny zyskał wódz plemienia, który odpowiadał za swoją społeczność. Rozwój państwowości ograniczył kompetencję ojca do wymierzania kar najbliższym, a zadania te przejęli odpowiedni funkcjonariusze i urzędnicy państwowi. Często kary nakładane przez władzę publiczną miały lżejszy charakter bądź wiązały się z brakiem odpowiedzialności poniżej pewnego wieku. Bardzo ważne rozwiązania dotyczące nieletnich przyjęto w prawie rzymskim. Każdy przypadek badano indywidualnie pod względem rozwoju organizmu człowieka. Przyjmowano, iż osoba niezdolna do spłodzenia potomstwa jest nieletnia i w związku z tym może skorzystać ze złagodzonej odpowiedzialności karnej⁵. Do czasu wprowadzenia kodeksu Justyniana, a więc do VI w n.e. dolną granicę nieletniości wprowadzono jedynie u dziewcząt, określając ją na 12 rok życia. Wspomniana kodyfikacja Justyniańska wprowadziła istotny podział ze względu na wiek np. na *infantes*, czyli dzieci do 7 roku życia, które nie ponosiły odpowiedzialności karnej, *impuberes infania maiores*- niedojrzali, czyli dziewczęta od 12 do 25 lat i chłopcy od 14 do 25 lat oraz *puberes*, czyli osoby dorosłe, które ponosiły pełną odpowiedzialność za swoje czyny. Niedojrzali ponosili odpowiedzialność, jeśli ich rozwój umysłowy pozwalał im na zrozumienie swojego czynu. Prawo rzymskie wprowadziło istotną zasadę odpowiedzialności warunkowej nieletnich niedojrzałych, co wiązało się z obowiązkiem indywidualnego badania rozeznania każdego ze sprawców przestępstw. Kodeks Hammurabiego nie przewidywał rozgraniczenia odpowiedzialności ze względu na wiek. Zaczęło się to zmieniać wraz z rozwojem państwowości oraz prawa. Ustawa XII Tablic stanowiła, iż dzieci poniżej określonego wieku nie podlegały karze publicznej. Niektórzy badacze przyjmują, iż dolna granica odpowiedzialności wynosiła 7 lat⁶.

We wczesnym średniowieczu przestępstwa były dzielone na prywatne oraz publiczne. Pierwsze z nich były wymierzone w jednostkę lub ród. Natomiast przestępstwa publiczne naruszały interes całej społeczności. W przypadku przestępstw prywatnych uznawano, iż jest to kwestia wewnętrzna rodziny⁷, na podstawie której sprawca ponosił odpowiedzialność rodową. Wyróżniano także odpowiedzialność terytorialną, ograniczoną do wspólnoty zamieszkującej określony obszar oraz odpowiedzialność indywidualną, która wiązała się ze skutkami jedynie sprawcy danego czynu⁸. W prawie średniowiecznym także określano granice wiekowe sprawców przestępstw. Osoby, które nie osiągnęły przepisanego wieku nie ponosiły odpowiedzialności karnej. Warunkiem jaki wtedy stosowano dla określenia osoby nieletniej było m.in. zdolność młodej osoby do noszenia broni. Informacje te można zaczerpnąć ze zbiorów praw

⁴ M. Cieślak, *Od represji do opieki (rzut oka na ewolucję zasad odpowiedzialności nieletnich)*, Palestra 1973, nr 1, s.31-32.

⁵ M. Korcył-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Kraków 2004, s. 17.

⁶ M. Maraszek, *Dolna granica wieku odpowiedzialności w prawie polskim*, Warszawa 2012, s.17-19.

⁷ R. Rdzanek-Piwowar, *Nieletniość i jej granice*, Warszawa 1993, s.362.

⁸ T. Maciejewski, *Historia powszechna ustroju i państwa*, Warszawa 2000, s. 363.

zwyczajowych państw germańskich Europy Zachodniej. Przykładowo według Franków Salickich małoletniość kończyła się z chwilą przekroczenia 12 roku życia. Z kolei zgodnie z prawem Burgundów czy Wizygotów pełna odpowiedzialność karna zaczynała się w wieku 13 lub 15 lat⁹. Leges barbarorum plemion anglosaskich początkowo nie przewidywało przesłanki wieku jako możliwości ponoszenia złagodzonej odpowiedzialności karnej, zaś później okazywano łaskę sprawcom, którzy nie ukończyli 7 roku życia. Prawo londyńskie z X wieku dla dzieci poniżej 12 roku życia nie przewidywało odpowiedzialności karnej, uzasadniając to rozgraniczeniem możliwością zrozumienia przez małoletniego znaczenia czynu, którego się dopuścił¹⁰. Przykładem może być tu przepis odnoszący się do przestępstwa kradzieży, gdzie przestępca złapany na gorącym uczynku mógł uniknąć kary śmierci jeśli nie miał ukończonych lat 12, a wartość skradzionych rzeczy nie przekraczała 12 dinarów¹¹. Koniec XI wieku przyniósł zmiany w prawodawstwie średniowiecza, co wiązało się z rozwojem zainteresowania nauką prawa rzymskiego i kanonicznego. Przykładem może być tu Zwierciadło Szwabskie (około 1275 r.), które wprowadziło brak odpowiedzialności dla dzieci poniżej 7 roku życia, zaś osoby pomiędzy 7 a 14 rokiem życia ponosiły odpowiedzialność warunkową¹². Z kolei Zwierciadło Saskie zwalniało dzieci poniżej 12 roku życia z odpowiedzialności nakładając na opiekuna małoletniego zobowiązanie finansowe. Warto zwrócić także uwagę na ustawodawstwo szwedzkie epoki średniowiecza. Prawo krajowe tzw. Landlag określało jednolitą granicę wiekową na gruncie prawa cywilnego oraz karnego w postaci braku odpowiedzialności dla sprawców czynów poniżej 15 roku życia. Natomiast po ukończeniu 15 lat osoba ponosiła pełną odpowiedzialność za dokonane czyny¹³. Prawo norweskie początkowo przyjmowało granicę 8 lub 12 lat dla ponoszenia odpowiedzialności karnej. W XIX w Norwegi sprawy z zakresu postępowania z nieletnimi były rozpatrywane przez specjalnie powołane urzędy administracyjne. Miały one uprawnienia do umieszczania nieletnich przestępców w domach poprawczych. Z czasem przedmiotowe urzędy powstawały w każdej gminie i do ich zadań należało zastosowanie środków wychowawczych dla ochrony nieletniego, zarówno w przypadku gdy popełnił on przestępstwo jak i został opuszczony¹⁴. W 1280 r. ustawodawstwo szwedzkie jak i norweskie uznało wiek 15 lat od którego rozpoczyna się pełna odpowiedzialność młodych osób za własne czyny¹⁵. Zmiany w XVIII wieku nastąpiły także w prawie anglosaskim, co wiązało się z analizą rozwoju psychofizycznego sprawcy. Badania z zakresu prawa rzymskiego oraz prawa kanonicznego zostały zebrane w zbiorze z zakresu prawa karnego autorstwa Głanwilla w „Traktacie o prawach i zwyczajach Anglii”. W XVII w odnotowano tam przypadek powieszenia 8-letniego dziecka za podpalenie dwóch stodół.

⁹ *Ibidem*, s. 368.

¹⁰ A. Walczak-Żochowska, *Systemy postępowania z nieletnimi w państwach europejskich. Studium prawno-porównawcze*, Warszawa 1988, s. 10.

¹¹ S. Frankowski, *Wina i kara w angielskim prawie karnym*, Warszawa 1976, s.33.

¹² R. Rdzanek-Piwowar, *op. cit.*, s. 14.

¹³ *Ibidem*, s.14-15.

¹⁴ Veillard-Cybulsky, *Nieletni przestępcy w świecie*, Warszawa 1968, s.121.

¹⁵ T. Maciejewski, *op. cit.*, s. 14.

W XVIII w na terenie Anglii nadal wykonywano egzekucję na nieletnich przestępcach. Na podstawie dotychczasowych rozważań można stwierdzić, iż tendencją w prawie średniowiecza było wprowadzenie ograniczenia odpowiedzialności karnej wobec nieletnich. Najczęściej stosowaną karą wobec takich osób była kara chłosty¹⁶. Wraz z rozwojem państw kary miały bardziej charakter wychowawczy, a sędziowie stosowali wobec dzieci łagodniejszy wymiar kary.

Opublikowana w 1532 r. *Constitutio Criminalis Carolina* przyjęta w Rzeszy Niemieckiej, której postanowienia także wprowadzono w innym państwach europejskich statuowała, iż nie można orzec kary śmierci wobec dziecka, które dopuściło się kradzieży, a nie ukończyło 12 lat, chyba że względy szczególne wymagały innego postępowania. W takim przypadku często karę śmierci zamieniano na chłostę. Dziecko musiało także wtedy złożyć przysięgę, iż będzie się właściwie zachowywać i nie dokona zemsty na oskarżycielu. Jednakże dziecku, które miało wiek zbliżony do lat 14 sąd mógł wymierzyć karę śmierci ze względu na szczególnie obciążające okoliczności popełnienia czynu¹⁷. Ponadto sędzia przy orzekaniu kary na gruncie *Constitutio Criminalis Carolina* wobec osoby nieletniej powinien dodatkowo zasięgnąć opinii ekspertów¹⁸. Taki zapis przypomina obecne badania psychologiczne prowadzone przez biegłych psychologów na wniosek sędziego wobec nieletnich sprawców przestępstw.

Na terenie Europy zaczęły powstawać specjalne placówki dla nieletnich, którzy weszli w konflikt z prawem. W 1667 r. Filipo Franci zainicjował powstanie zakładu poprawczego we Florencji. Natomiast papież Klemens XI w 1703 r. otworzył zakład poprawczy w Rzymie. Włochy stały się pierwszym państwem, gdzie zaczęto dostrzegać problematykę budowy specjalnych zakładów poprawczych dla osób nieletnich, a rozpowszechnienie się tych idei w Europie nastąpiło za pośrednictwem działań Kościoła, który wspierał powstawanie takich ośrodków. Z czasem zakłady poprawcze budowano na wsi, aby resocjalizować młodzież poprzez pracę na roli¹⁹.

Modyfikację odpowiedzialności karnej nieletnich przewidywał także Statut Wojskowy Piotra Wielkiego z 1716 roku, który przewidywał możliwość zmniejszenia lub uchylenia kary dla nieletnich sprawców przestępstw. De facto oznaczało to zamianę kary na chłostę wymierzaną przez rodziców lub wychowawców nieletniego. Jednakże Statut nie wprowadził wyraźnego rozróżnienia pomiędzy osobą dorosłą, a dzieckiem. W tej materii szczegółowe prawodawstwo wprowadziła w ukazie z 1765 r. caryca Katarzyna II. Jako granicę odpowiedzialności sprawcy zakreślano nie tylko kryterium wieku, ale także poczytalności. W efekcie dzieci poniżej 10 roku życia nie ponosiły odpowiedzialności karnej, jedynie rodzice indywidualnie wymierzali im karę. Ponadto ich przewinienia nie były dokumentowane²⁰. Było to wyrazem rozwoju nauk psychologicznych, w których uwzględniono młody wiek sprawcy, w którym może popełniać on różnorakie błędy. Dzieci należy przede wszystkim wychowywać i wskazywać im właściwe wzorce za-

¹⁶ M. Maraszek, *op.cit.*, s. 24.

¹⁷ K. Koranyi, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1966, s. 353.

¹⁸ M. Korcyl-Wolska, *op.cit.*, Kraków 2004, s. 10.

¹⁹ *Ibidem*, s. 24.

²⁰ K. Gromek, *op.cit.*, s. 18.

chowań. Wobec młodocianych pomiędzy 10 a 16 rokiem życia przewidywano kary złagodzone. W przypadku orzeczenia kary śmierci ostateczna decyzja należała do Senatu.

W czasach późnonowohotytnych *Constitutio Criminalis Theresiana* wprowadzona z inicjatywy cesarzowej Austrii Marii Teresy w 1768 r. określała zwolnienie od odpowiedzialności dzieci poniżej 7 roku życia, także w stosunku do sprawców, którzy nieznacznie ten wiek przekroczyli. Powyższa zasada wywodziła się z reguł prawa rzymskiego oraz prawa kanonicznego. Kolejne grupy wiekowe tworzyli przestępcy od 7-14 lat oraz od 14-20 lat, gdzie ponoszenie odpowiedzialności wiązało się z działaniem z odpowiednim rozeznaniem. Zasadniczo *Theresiana* zakazywała orzekania kary śmierci czy stosowania tortur wobec najmłodszych. Jednakże dopuszczalna była kara chłosty w stosunku do dzieci między 7 a 14 rokiem życia²¹.

Kodeks karny Napoleona, *Code penal* z 1810 r. przewidywał warunkową odpowiedzialność nieletniego do ukończenia 16 roku życia, co wiązało się z odpowiednim rozeznaniem znaczenia popełnionego czynu. Jeżeli dziecko działało bez należytego rozeznania to sąd powinien je uniewinnić. Do 16 roku życia stosowano zasadę domniemania nieodpowiedzialności. Natomiast jeśli sprawca działał z odpowiednim rozeznaniem to stosowano karę łagodniejszą. Sąd mógł zastosować wobec niego środki poprawcze lub nakazać pozostać w domu. Działanie nieletniego bez właściwego rozeznania karane było pozostawieniem go pod nadzorem rodziców lub umieszczeniem w zakładach poprawczych. W przypadku stwierdzenia, że małoletni działał z dostatecznym rozeznaniem orzekano wobec niego karę, ale istniały sytuacje, w których mogła być ona złagodzona. Stwierdzenie działania z dostatecznym rozeznaniem dokonywał sędzia. Ponadto ojciec bardzo niezadowolony z zachowania dziecka mógł wnioskować o osadzenie go w więzieniu na okres 1 miesiąca²². Przepisy zawarte w *Code penal* stały się podstawą dla rozwoju ustawodawstwa ówczesnej Europy.

W Kanadzie w 1890 r. przyjęto inicjatywę, zgodnie z którą nieletni przestępcy zamiast w specjalnych ośrodkach poprawczych najpierw umieszczani byli w rodzinach zastępczych. W Stanach Zjednoczonych w 1869 r. ustanowiono pełnomocnika państwowego do spraw toczących się z udziałem nieletnich, co stało się prekursorem dla stworzenia funkcjonującego we współczesnym świecie instytucji kuratora sądowego²³.

W XIX wieku nastąpił czas kodyfikacji prawa karnego. Większość państw europejskich w swoich regulacjach uwzględniało problematykę odpowiedzialności nieletnich. Najczęściej sięgano po wzorce rzymskie lub francuskie dotyczące przedmiotowych zagadnień. Pomiedzy państwami różniły się one często przyjętym wiekiem odpowiedzialności karnej sprawcy czynu. Wskazane powyżej rozbieżności można nadal zaobserwować w kodyfikacjach poszczególnych państw europejskich.

2. GRANICA WIEKU JAKO PODSTAWA ODPOWIEDZIALNOŚCI NIELETNICH

Na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich pojęcie „nieletni” zostało określone w zależności od rodzaju postępowania oraz wieku. W związku z powyższym

²¹ A. Walczak-Żochowska, *op.cit.*, s. 11.

²² T. Maciejewski, *op.cit.*, s. 8.

²³ M. Korcyl-Wolska, *op.cit.*, s. 25.

w zakresie postępowania dotyczącego zapobiegania i zwalczania demoralizacji nieletnim jest osoba poniżej 18 roku życia (art.1 paragraf 1 pkt 1 u.p.n.). W przypadku postępowania o czyny karalne nieletnim jest osoba, która popełniła ten czyn po ukończeniu 13 lat, zaś przed ukończeniem lat 17 (art. 1 paragraf 1 pkt 2 u.p.n.). Natomiast w zakresie postępowania wykonawczego w stosunku do wykonywania środków wychowawczych oraz poprawczych, nieletnim jest osoba, względem której te środki zostały orzeczone, choćby ukończyła lat 18, jednakże nie dłużej niż do ukończenia lat 21 (art. 1 paragraf 1 pkt 3 u.p.n.). Z kolei zgodnie z art. 18 paragraf 2 pkt 1 u.p.n. wprowadzono próg wieku nieukończenia lat 18 w chwili wszczęcia postępowania wobec nieletniego, wobec którego mają zastosowanie przepisy art. 10 paragraf 2 k.k.

Zgodnie art. 5 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich wobec nieletniego sąd może zastosować środki wychowawcze lub środek poprawczy w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym. Środki wychowawcze mogą zostać zastosowane zarówno wobec nieletnich, którzy wykazują przejawy demoralizacji i nie ukończyli lat 18 jak i wobec tych, którzy popełnili czyn karalny po ukończeniu lat 13 a nie ukończyli lat 17. Środek poprawczy może być zastosowany wyłącznie wobec nieletniego, który dopuścił się popełnienia czynu karalnego po ukończeniu 13 roku życia, a przed ukończeniem 17 lat, jeżeli popełnił on przestępstwo lub przestępstwo skarbowe²⁴. Przepis art. 5 u.p.n. wskazuje podstawowy katalog środków jakie można zastosować wobec nieletnich. W literaturze wskazuje się na podział środków na opiekuńczo-wychowawcze, określone w art. 6 u.p.n. oraz środki leczniczo-wychowawcze, uregulowane w art. 12 u.p.n. Sąd może zastosować także środki opiekuńcze określone w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, co do których odnosi się art. 6 pkt. 11 u.p.n.

Jednakże jeżeli inne środki nie są w stanie zapewnić resocjalizację nieletniego to sąd w przypadkach prawem przewidzianych może orzec karę. Jeżeli nieletni wobec którego orzeczono umieszczenie w zakładzie poprawczym, ukończył 18 lat przed rozpoczęciem wykonania orzeczenia, sąd rodzinny może od jego wykonania odstąpić i wymierzyć sprawcy karę, która podlega nadzwyczajnemu złagodzeniu²⁵. W przypadku zasądzenia kary ograniczenia lub pozbawienia wolności nie może ona trwać dłużej niż do czasu ukończenia przez sprawcę czynu lat 21. Sąd w podjęciu decyzji powinien kierować się dobrem nieletniego. Ponadto SN w orzeczeniu z 18 września 1984 r. wskazał, iż „Podstawową dyrektywą, którą sąd powinien się kierować przy stosowaniu wobec nieletniego środków wychowawczych i poprawczych, jest jego dobro, a więc ukształtowanie prawidłowego rozwoju osobowości nieletniego, zgodnie ze społecznymi normami postępowania”²⁶. Sąd zamiast kary umieszczenia w zakładzie poprawczym może wymierzyć karę grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności, a także może zastosować środki karne, zabezpieczające oraz probacyjne określone w kodeksie karnym oraz kodeksie skarbowym. Ponadto zgodnie z art. 94 u.p.n. sąd odstępując od wykonania orzeczenia umieszczenia w zakładzie poprawczym, w szczególności uza-

²⁴ K. Grześkowiak, (w:) A. Krukowski, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 1991, s. 36-37.

²⁵ Art. 94 u.p.n.

²⁶ Wyrok SN z 18 września 1984 r., III KR 237/84.

sadnionych przypadkach może odstąpić od wymierzenia kary, zwłaszcza gdy w zachowaniu sprawcy nastąpiła istotna poprawa. Sąd ocenia wtedy zmianę postępowania nieletniego od okresu wydania orzeczenia o umieszczeniu go w zakładzie poprawczym do chwili wydania wyroku²⁷. Sąd może wymierzyć także nieletniemu karę na podstawie art. 10 paragraf 2 k.k., jeżeli nieletni po ukończeniu 15 lat popełnił czyny zabronione wskazane enumeratywnie w paragrafie 2 powyższego artykułu, jeśli „okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne”. Jednakże orzeczona kara nie może przekraczać 2/3 górnej granicy ustawowego zagrożenia za określone przestępstwo. Ponadto sąd może nadzwyczajnie złagodzić karę²⁸. Zgodnie z art. 10 paragraf 4, wobec nieletniego, który popełnił występki po ukończeniu 17 lat, a przed ukończeniem lat 18, „sąd zamiast kary stosuje środki wychowawcze, lecznicze oraz poprawcze przewidziane dla nieletnich, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają”. W efekcie kara kryminalna będzie zastosowana wobec wysoce zdemoralizowanych nieletnich, którzy nie rokują na przyszłość do zmiany swojej osobowości oraz zasad postępowania.

3. KATALOG ŚRODKÓW STOSOWANYCH WOBEC NIELETNICH

Środki wymienione w art. 6 u.p.n. klasyfikowane są jako środki opiekuńczo-wychowawcze. Mogą one mieć charakter nieizolacyjny np. udzielenie upomnienia czy orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów lub izolacyjny, do których należy m.in. umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. Ponadto można je podzielić na środki jednorazowe np. upomnienie lub takie, które rozciągają się w czasie np. umieszczenie w rodzinie zastępczej. Ponadto mogą być one zmieniane lub uchylane w zależności od zmieniających się okoliczności związanych z nieletnim. Jeżeli zastosowanie poszczególnych środków nie wyklucza się wzajemnie to sąd może zastosować je kumulatywnie. Sąd wymierzając odpowiedni środek nieletniemu kieruje się dyrektywą zawartą w art. 3 paragraf 2 u.p.n., zgodnie z którą „ (...) bierze się pod uwagę osobowość nieletniego, a w szczególności wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania nieletniego”. Na tej podstawie sąd dokonuje wyboru najlepszego środka wobec nieletniego sprawcy czynu karalnego.

3.1. Upomnienie

Upomnienie jest formą moralnego potępienia niewłaściwego zachowania nieletniego. Powinno ono wskazywać jakie działania dokonane przez nieletniego zasługują na potępieniu, a forma jego przekazania powinna być dla niego zrozumiała, a więc dostosowana do jego rozwoju psychofizycznego. W doktrynie podkreśla się fakt, iż zastosowanie upomnienia łącznie z innym środkiem karnym zwiększa efektywność elementu

²⁷ M. Korcyl-Wolska, *op.cit.*, s. 90-94.

²⁸ Art. 10 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r., *Kodeks karny*, Dz.U. 1997 nr 88, poz. 553.

wychowawczego sankcji karnych²⁹. Upomnienie jest udzielane w formie ustnej jako wzmianka w protokole z posiedzenia lub w formie pisemnej. Na powyższe postanowienie przysługuje apelacja³⁰.

3.2. Zobowiązanie do określonego postępowania

Sąd zgodnie z art. 6 pkt. 2 może nałożyć na nieletniego nieograniczony zakres postępowania, zaś wyliczenie wskazane w powyższym przepisie ma charakter przykładowy. Sąd może m.in. nakazać nieletniemu wykonać określone prace lub świadczenie na rzecz pokrzywdzonego albo lokalnej społeczności, podjąć naukę lub pracę, przeprosić pokrzywdzonego czy uczestniczyć w zajęciach o charakterze wychowawczym. Określenie danego zobowiązania powinno ściśle korelować z czynem popełnionym przez nieletniego. W stosunku do nieletniego należy indywidualnie określić w jakim zakresie wymaga on dalszej edukacji, leczenia czy oddzielenia od szkodliwych środowisk. Sąd nakładając na nieletniego powyższy obowiązek powinien określić jego rodzaj i zakres o raz możliwie termin jego wykonywania³¹. Kurator sądowy dokonuje kontroli realizacji przez nieletniego powierzonych mu obowiązków. Zbiera on potrzebne informacje dotyczące wykonywania nałożonych obowiązków na żądanie sądu, ale nie rzadziej niż raz na 3 miesiące. W zakresie swoich uprawnień kurator może wzywać nieletniego do stawiennictwa, żądać od jego rodziców lub opiekunów informacji dotyczących realizacji powierzonych zadań lub może zwrócić się z prośbą o udzielenie informacji do podmiotów, gdzie nieletni wykonuje swoje obowiązki. Na koniec kurator składa do sądu sprawozdanie, w którym mieści się ocena wykonywania przez nieletniego powierzonych mu obowiązków. Jednakże kurator obok działań kontrolnych może także udzielić pomocy nieletniemu. Nieletni ponadto może zostać zobowiązany do naprawienia szkody, którą wyrządził. Takie zobowiązanie ma charakter wychowawczy, ponieważ uczy go ponoszenia konsekwencji swoich czynów. Powyższe rozwiązanie przyjęto także w innych krajach europejskich, m.in. w Niemczech, gdzie obowiązek naprawienia szkody ma charakter alternatywny wobec zwykłego systemu odpowiedzialności³². Źródłem powyższego obowiązku jest ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich, która ma cel wychowawczy, dlatego samo wykonanie obowiązku nie podlega egzekucji sądowej czy administracyjnej. W przypadku uchylania się nieletniego od wykonania nałożonego obowiązku sąd może zastosować inny środek. Obowiązek naprawienia szkody ustaje z chwilą ukończenia 18 lat przez nieletniego sprawcę czynu. T. Bojarski postuluje, iż jest wątpliwe, aby można było zobowiązać nieletniego do naprawienia szkody pieniężnej, gdy jeszcze nie podejmuje on żadnej pracy. W tej sytuacji może chodzić o wykonywanie przez nieletniego prac naprawczych czy też usługowych³³. Jednakże ustawa wprowadziła możliwość zobowiązania nieletniego do wy-

²⁹ B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 239.

³⁰ P. Górecki, *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Lex 2015, s.66-67.

³¹ W. Konarska-Wrzošek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013, s.84.

³² B.Czarnecka-Działuk, *Nieletni sprawcy czynów karalnych przed sądem rodzinnym (zagadnienia procesowe)*, Warszawa 1993, s.183.

³³ T. Bojarski, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, LexisNexis 2014, s. 68.

konania określonych prac lub świadczeń na rzecz pokrzywdzonego lub społeczności lokalnej czy też do podjęcia nauki lub pracy. Odpowiednie świadczenie czy podjęcie pracy jest zadośćuczynieniem za popełniony czyn oraz przyczynia się do złagodzenia konfliktu zarówno na tle indywidualnym jak i społecznym³⁴. Sąd orzeknie zobowiązanie, które będzie pozostawało w ścisłym związku z przejawem demoralizacji. Często wskazane będzie zobowiązanie nieletniego do uczestnictwa w zajęciach o charakterze wychowawczym, szkoleniowym lub terapeutycznym, które mają na celu właściwy rozwój jego osobowości i postępowania, związany z jego resocjalizacją. Sąd orzeknie zobowiązanie do przeproszenia pokrzywdzonego, jeśli wie, że będzie się to wiązało z przeanalizowaniem sprawy przez nieletniego oraz dokonaniem samokrytyki, która na tym etapie będzie już wystarczającym środkiem. W stosunku do osób, które uchylały się od uczestnictwa w zajęciach szkolnych sąd może zobowiązać do dalszej nauki. Ponadto, jeśli nieletni przebywał w nieodpowiedniej grupie społecznej, która wywarła na nim negatywny wpływ sąd może zobowiązać go do powstrzymywania się od przebywania w określonych miejscach lub środowiskach. Często tego typu zobowiązania dotyczyły nieletnich, którzy zostali ofiarami działalności sekt. Dodatkowo sąd może postanowić zaniechanie używania alkoholu czy innego środka w celu wprowadzenia się w stan odurzenia przez nieletniego. Jest to związane z częstym korzystaniem przez nieletnich sprawców czynów karalnych z napojów alkoholowych czy narkotyków. Jednakże zastosowanie powyższego środka ma sens tylko wobec nieletnich, którzy nie podpadli jeszcze w nałóg i mogą powstrzymać się od zażywania pewnych używek³⁵. W przypadku uzależnienia sąd może na podstawie art. 12 u.p.n. umieścić nieletniego w odpowiednim zakładzie leczniczym.

3.3. Nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna

Sąd może wprowadzić nadzór odpowiedzialny rodziców, jeśli zostanie ocenione pozytywnie środowisko rodzinne, tak aby współpraca pomiędzy sądem a rodzicami mogła się dobrze układać. Dodatkowo rodzice powinni dać rękąmię należytego wykonywania zadań rodzicielskich. Ponadto może okazać się wystarczające pozostawienie nieletniego pod opieką rodziców dla spełnienia środków wychowawczego, pod warunkiem, że nie zostały zerwane więzy pomiędzy rodzicami a dzieckiem. Sąd będzie sprawdzał czy nieletni właściwie wykonuje nałożone mu obowiązki poprzez składanie okresowych sprawozdań przez rodziców. Nadzór może być powierzony także opiekunowi faktycznemu lub opiekunowi prawnemu nieletniego. Dodatkowo sąd nie może ustanowić nadzoru rodziców, którzy są pozbawieni władzy rodzicielskiej, co wiąże się z utratą możliwości do sprawowania pieczy nad dzieckiem³⁶. Nadzór odpowiedzialny rodziców jest nakładany na oboje rodziców. Jednakże w przypadku pozbawienia władzy rodzicielskiej jest on nakładany na rodzica, któremu ta władza przysługuje³⁷. Nie może być on wykonywany po ukończeniu przez nieletniego lat 18.

³⁴ W. Konarska-Wrzosek, *op.cit.*, s. 7.

³⁵ T. Bojarski, *op.cit.*, s. 68-70.

³⁶ P. Górecki, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Oficyna 2007, s.69.

³⁷ K. Gromek, *op.cit.*, s.114-118.

3.4. Nadzór organizacji, zakładu pracy albo osoby godnej zaufania

Jeżeli organizacja młodzieżowa lub inna organizacja społeczna, zakład pracy lub osoba godna zaufania udzieliła poręczenia za nieletniego to sąd może udzielić jej nadzoru nad sprawcą czynu karalnego. Udzielenie poręczenia może nastąpić ustnie do protokołu lub na piśmie. Sąd zanim powierzy nadzór właściwemu podmiotowi uzgadnia z nim warunki wykonywania tego obowiązku, w formie stosownej notatki umieszczonej w aktach sprawy, gdzie zostaną wskazane prawa i obowiązki organu nadzorującego. Wskazane powyżej podmioty są zobowiązane do składania odpowiednich sprawozdań. Rodzice nieletniego oraz sam zainteresowany zostają powiadomieni o jego ustanowieniu w terminie 7 dni od dnia ustanowienia nadzoru. Podmiot nadzorujący powinien co najmniej raz w miesiącu kontaktować się z nieletnim i jego rodziną w celu dokonania kontroli zachowania nieletniego. Jednakże sąd może wprowadzić inne okresy czasowe kontaktu z nieletnim w zależności od indywidualnych cech sprawcy³⁸. Ważnym aspektem o charakterze wychowawczych może być powierzenie nadzoru nad nieletnim osobie godnej zaufania np. nauczycielowi czy trenerowi, którzy posiadają odpowiedni autorytet w danym środowisku. Nie zawsze musi być to członek rodziny, ale może być to osoba obca, która podejmuje się sprawowania odpowiedniej pieczy nad nieletnim, w celu poprawy jego zachowania.

3.5. Nadzór kuratora

Sądy bardzo często wykorzystują środek wychowawczy w postaci nadzoru kuratora. Pozwala on na pozostawienie małoletniego w jego naturalnym środowisku przy jednoczesnej możliwości kontroli zachowania nieletniego. Wskazane działania mają charakter wychowawczy oraz resocjalizacyjny. Art. 70a u.p.n. wskazuje zakres zadań kuratora sądowego, do których należą m.in. organizowanie i prowadzenie działań mających na celu „pomoc nieletniemu w zmianie nagannych zachowań i postaw, w kierunku postaw społecznie akceptowanych”. W szczególności udziela on nieletniemu stosownej pomocy, współdziała z właściwymi stowarzyszeniami czy podejmuje czynności niezbędne dla prawidłowego wykonywania środków wychowawczych. Warunki wykonywania obowiązków przez kuratorów zostały uregulowane w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnim³⁹. Zgodnie z jego założeniami kurator może rozpoznać i diagnozować sytuację osobistą, rodzinną i środowiskową nieletniego oraz wybrać optymalne metody kontroli. Nadzór jest powierzany kuratorom rodzinnym, zawodowym lub społecznym. Kurator w ciągu 7 dni kontaktuje się z nieletnim oraz jego rodziną, z którymi omawia zasady oraz warunki wykonywania nadzoru. Wszelkie swoje działania odnotowuje w karcie nadzoru nad nieletnim. W swoich sprawozdaniach dla sądu zapisuje on sytuację rodzinną oraz bytówą nieletniego, sposób i efektywność wykonywanych obowiązków, a także informuje o sytuacji zdrowotnej nieletniego. Ważnym elementem powyższego sprawozdania jest

³⁸ A. Haak-Trzuskawska, H. Haak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 40.

³⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnim, Dz.U. poz. 855.

wskazanie zmian w zachowaniu nieletniego oraz postępów w ramach resocjalizacji⁴⁰. Kurator, który rzetelnie i sumiennie wykonuje powierzone mu zadania może stać się rzeczywistym wychowawcą dla nieletniego.

3.6. Skierowanie do ośrodka kuratorskiego

Sąd może skierować nieletniego do ośrodka kuratorskiego, gdzie jest on poddany zwiększonemu nadzorowi kuratorów zatrudnionych w danej placówce, polegającemu na na codziennej organizacji czasu podopiecznego⁴¹. Ich zadania zostały szczegółowo określone w rozporządzeniu z dnia 05 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich⁴². Na podstawie nowelizacji ustawy z dnia 15 września 2000 r. nieletnich można także skierować do organizacji społecznej lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim skontaktowaniu się z powyższym podmiotem. Obecnie Ochotnicze Hufce Pracy wypełniają pozytywną rolę w wychowaniu młodzieży zdemoralizowanej i pochodzącej z rodzin dysfunkcyjnych. Skierowanie nieletniego do odpowiedniego ośrodka stanowi ukierunkowanie działań resocjalizacyjnych, które mogą odbywać się blisko jego miejsca zamieszkania, tak aby nie odrywać nieletniego od środowiska, w którym dorasta, chyba że ma ono na niego negatywny wpływ. Ośrodki kuratorskie są prowadzone w systemie świetlic działających przy sądach w godzinach odpowiednich dla pracy na rzecz nieletnich⁴³. Ich celem jest rozwój zainteresowań skierowanych tam sprawców, wdrożenie sposobów rozładowywania napięć emocjonalnych czy uczenie się postępowania w trudnych sytuacjach życiowych.

3.7. Zakaz prowadzenia pojazdów

Przedmiotowy zakaz dotyczy wszystkich kategorii pojazdów, nie tylko tych o charakterze mechanicznym, dopuszczonych do ruchu lądowego, wodnego jak i powietrznego. Sąd wydaje zakaz także w sytuacji, gdy nieletni nie posiada jeszcze uprawnień do prowadzenia określonej kategorii pojazdów. Odpis orzeczenia sąd przesyła do organu, który jest uprawniony do wydawania zezwoleń na prowadzenie określonych pojazdów. Sąd wydając zakaz prowadzenia pojazdów wobec nieletniego stosuje go jako środek wychowawczy, a nie jako środek karny, chyba że sąd orzeknie wobec nieletniego karę np. na podstawie art. 10 paragraf 2 k.k. W tej sytuacji nie sposób jest się zgodzić ze zdaniem K. Gromek, iż w każdym wypadku kiedy nieletni pod wpływem środka odurzającego popełni przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji sąd orzeknie karę zakazu prowadzenia pojazdów⁴⁴. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich ma za zadanie wychowywać oraz pomagać w sposób zindywidualizowany przeciwdziałać demoralizacji nieletnich za pomocą jak najbardziej efektywnych środków. Wykonywanie powyższego zakazu ustaje z mocy prawa z chwilą ukończenia przez nielet-

⁴⁰ P. Górecki, *Postępowanie...*, op.cit., s.69.

⁴¹ K.Grześkowiak, *op.cit.*, s. 45.

⁴² Rozporządzenie z dnia 05 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich, Dz.U. nr 120, poz. 1294.

⁴³ P. Górecki, *Postępowanie...*, op.cit., s. 79-81.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 81-84.

niego 21 lat. Sąd jednak może w okresie wcześniejszym uchylić ten zakaz jeśli odpady przyczyny jego zastosowania⁴⁵.

3.8. Przepadek rzeczy

Sąd fakultatywnie może orzec przepadek rzeczy, które nieletni uzyskał w związku z popełnieniem czynu karalnego. Fakultatywny charakter tego środka jest związany z rolą wychowawczą, a nie zastosowaniem represji wobec nieletniego. Dotyczy on zarówno na rzeczy pochodzących bezpośrednio z czynu karalnego, pośrednio jak i rzeczy które służyły do jego przygotowania i przeprowadzenia. Z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia własność tych rzeczy przechodzi na rzecz Skarbu Państwa, jeżeli osoba poszkodowanego nie jest znana. SN wydał uchwałę, w której stwierdził, iż sąd rodzinny może orzec przepadek przedmiotu służącego do popełnienia czynu karalnego, wobec nieletniego w stosunku do którego nie wszczęto postępowania o ten czyn z powodu niecelowości zastosowania środków wychowawczych⁴⁶. Zastosowanie powyższego środka jest zgodne z zasadą *nemo turpitudinem suam allegans* - nikt nie może czerpać korzyści z własnej niegodziwości⁴⁷. Ponadto względy wychowawcze wskazują na to, aby pozbawić nieletniego posiadania rzeczy zdobytych nielegalnie. Pozostawienie tych rzeczy u nieletniego byłoby sprzeczne z jego dobrem i działaniami na rzecz powstrzymania demoralizacji młodych sprawców przestępstw.

3.9. Młodzieżowy ośrodek wychowawczy albo rodzina zastępcza zawodowa

Skierowanie nieletniego do młodzieżowego ośrodka wychowawczego, rodziny zastępczej zawodowej, która ukończyła szkolenie przygotowujące do sprawowania opieki nad nieletnim następuje w sytuacji, gdy inne środki wychowawcze nie przyniosły spodziewanych rezultatów. Wiąże się to także z chęcią odseparowania nieletniego od środowiska, które wywiera na niego niewłaściwy wpływ. Młodzieżowe ośrodki wychowawcze są dostosowane do dzieci i młodzieży, która wymaga specjalnej organizacji nauki oraz pracy, a także zastosowania odpowiednich metod wychowawczych. Zapewniają one swym wychowankom całodobową opiekę oraz działania o charakterze resocjalizacyjnym. Ich zadaniem jest przygotowanie wychowanków do życia zgodnego z powszechnymi normami społecznymi. Przed umieszczeniem nieletniego w takim ośrodku dokonywane są jego badania osobowościowe, ze wskazaniem kierunków działań na rzecz poprawy zachowania zainteresowanego. Nieletni może przebywać w takim ośrodku do chwili ukończenia przez niego 18 lat. Dyrektor ośrodka, rodzice nieletniego lub jego opiekun mogą wnioskować do sądu o wcześniejsze zwolnienie nieletniego lub uchylenie środka wychowawczego w tej postaci. We wniosku należy wskazać pozytywne zmiany w zachowaniu nieletniego dokonane na skutek specjalnych działań terapeutycznych, dzięki którym może on już uczestniczyć w sposób prawidłowy życiu ogólnospołecznym. W rodzinach zastępczych nie mogą jednocześnie

⁴⁵ R. A. Stefański, *Zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych jako środek wychowawczy*, Nowe Prawo 1988, nr 10-12, s. 123-133.

⁴⁶ Uchwała SN z dnia 13 stycznia 2005 r., III CZP 70/04, Biuletyn SN 2005, nr 1, poz. 7.

⁴⁷ K. Gromek, *op.cit.*, s. 124.

przebywać nieletni umieszczeni tam na podstawie u.p.n. oraz nieletni z orzeczeniem o niepełnosprawności. Poprzez umieszczenie nieletniego w rodzinie zastępczej ma on szansę wzrastać w normalnym środowisku rodzinnym, otoczonym opieką przez wychowawców. Zapewniają mu oni możliwość edukacji, rozwoju własnych zainteresowań czy zaspokajania potrzeb emocjonalnych. Nieletni może przebywać w zawodowej rodzinie zastępczej do ukończenia 18 lat⁴⁸.

3.10. Umieszczenie w zakładzie poprawczym

Jest to jedyny środek poprawczy określony w u.p.n. Przesłanki umieszczenia nieletniego w zakładzie poprawczym zostały regulowane w art. 10 u.p.n., stosownie do którego, sąd rodzinny może orzec umieszczenie w zakładzie poprawczym nieletniego, który popełnił przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, a przemawia za tym wysoki stopień jego demoralizacji, a także okoliczności i charakter czynu, szczególnie jeśli inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują na jego resocjalizację. Sąd przed wydaniem orzeczenia zwraca się o wydanie opinii do ośrodka specjalistyczno-konsultacyjnego, biegłego lub innej właściwej placówki dotyczącej analizy osobowości nieletniego i wskazania właściwych kierunków oddziaływania na jego zachowanie. Nieletni może przebywać w zakładzie do 21 roku życia. Zakłady poprawcze mają charakter otwarty, więc nie jest to typowa kara izolacyjna. Celem umieszczenia tam nieletniego jest odebranie go od negatywnego wpływu jego dotychczasowego środowiska i za pomocą wykwalifikowanej kadry pracowników stworzenie dla jego potrzeb systemu resocjalizacji⁴⁹.

3.11. Inne środki

Na podstawie art. 6 pkt.11 u.p.n. sąd może zastosować inne środki zastrzeżone w u.p.n. oraz środki określone w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, „z wyłączeniem umieszczenia w rodzinie zastępczej spokrewnionej, rodzinie zastępczej niezawodowej, rodzinnym domu dziecka, placówce wsparcia dziennego, placówce opiekuńczo-wychowawczej i regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej”. Są to środki wskazane przykładowo w art. 109 k.r.o. z wyłączeniem środków określonych w art. 6 pkt. 1-9 u.p.n. np. skierowanie nieletniego do świetlicy, internatu czy młodzieżowego domu kultury. Sąd rodzinny może zastosować środki uregulowane w k.r.o., ale tylko te, które odnoszą się do nieletniego, nie zaś do jego rodziców lub nieletniego i jego rodziców⁵⁰.

ZAKOŃCZENIE

Na podstawie dotychczasowych rozważań można stwierdzić, iż zwalczanie demoralizacji i przestępczości nieletnich realizuje się głównie w oparciu o środki wychowawcze oraz poprawcze. Kary kryminalne mogą być zastosowane jedynie w bardzo niewielkim zakresie i tylko w szczególnych sytuacjach. Wprowadzenie licznych środków o charakterze wychowawczym pozwala na indywidualnie podejście do każdego ze sprawców czynów zabronionych. Część z nich nie ma charakteru izolacyjnego i nie zmusza nielet-

⁴⁸ P. Górecki, *Ustawa...op.cit.*, s.43-45.

⁴⁹ T. Bojarski, *op.cit.*, s.45-46.

⁵⁰ K. Grzeškowiak, *op.cit.*, s. 55.

niego do zmiany jego miejsca pobytu. Sąd może orzec kilka środków łącznie bądź w toku postępowania wykonawczego uchylić niektóre z nich. Jest to uzależnione od poprawy zachowania małoletniego, na co wskazuje skuteczność zastosowanych środków. Wprowadzenie środków o charakterze izolacyjnym oraz nieizolacyjnym, pozwala na zastosowanie odpowiedniego podejścia do każdego z nieletnich sprawców czynów karalnych.

STRESZCZENIE

Podstawy odpowiedzialności nieletnich sięgają czasów starożytnych, gdzie ojciec rodziny mógł wymierzać karę poszczególnym jej członkom. Z czasem rolę osoby, która oceniała konsekwencję zachowań małoletnich stało się państwo, które poprzez swoje władztwo sankcjonowało przestępstwa popełniane przez nieletnich. Rozwój prawodawstwa w tym zakresie dążył do ochrony dzieci, które często poniżej określonego roku życia nie mogłyby być poddane każe śmierci, bądź w ogóle nie ponosiły odpowiedzialności za czyn. Było to wyrazem zrozumienia rozwoju psychofizycznego młodego człowieka i dostosowania norm prawnych tak, aby miały one charakter poprawczy jak i wychowawczy. Obecnie obowiązująca w Polsce ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich spełnia te założenia. Jej zapisy określają indywidualne podejście do każdego z nieletnich sprawców, uwzględniając jego wiek, środowisko rodzinne czy też rozwój psychofizyczny. Katalog środków karnych o charakterze wychowawczym jak i poprawczym umożliwia resocjalizację nieletnich, dzięki np. wprowadzeniu dozoru kuratora czy też umieszczenia nieletniego w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. Zastosowane środki karne mają na celu pomoc nieletniemu powrócić do postępowania zgodnego z przyjętymi normami ogólnospołecznymi, jak i poprzez naukę oraz przebywanie w określonym środowisku przyczynić się do jego właściwego rozwoju.

SUMMARY

Basis of liability juveniles in the context of the use educational means

The basis of liability of minors date back to ancient times, where the father of the family could penalize its individual members. Over time, the role of the person who evaluated the consequence of the behavior of minors has become a state, which through its domination sanctioned crimes committed by minors. The development of legislation in this area seek to protect children, who are often below a certain age could not be subjected to the death orders, or do not bear responsibility for the action. It was an expression of the understanding of mental and physical development of the young man and adjusting legal standards so that they have the nature of a reformatory and educational. The current Polish law on juvenile delinquency proceedings meets its goals. Its provisions of define the individual approach to each of juvenile offenders, taking into account his age, family environment, or physical and psychological development. Catalogue punitive measures of educational and a reformatory allows the social rehabilitation of minors, through for example the introduction of a curator supervision or placing a minor in youth care center. Applied punitive measures are intended to help return the minor to act in accordance with accepted standards and norms, as well as through science and being in a particular environment contribute to its proper development.

BIBLIOGRAFIA**Literatura:**

- Bojarski T., *o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, LexisNexis 2014.
- Cieślak M., *Od represji do opieki (rzut oka na ewolucję zasad odpowiedzialności nieletnich)*, Palestra 1973, nr 1.
- Czarnecka-Działuk B., *Nieletni sprawcy czynów karalnych przed sądem rodzinnym (zagadnienia procesowe)*, Warszawa 1993.
- Frankowski S., *Wina i kara w angielskim prawie karnym*, Warszawa 1976.
- Gromek K., *Komentarz do ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Warszawa 2004.
- Górecki P., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Lex 2015.
- Górecki P., *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Oficyna 2007.
- Grześkowiak K., (w:) A. Krukowski, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 1991.
- Haak-Trzuskawka A., H. Haak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Konarska-Wrzosek W., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2013.
- Koranyi K., *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 1966.
- Korcyl-Wolska M., *Postępowanie w sprawach nieletnich*, Kraków 2004.
- Maciejewski T., *Historia powszechna ustroju i państwa*, Warszawa 2000.
- Maraszek M., *Dolna granica wieku odpowiedzialności w prawie polskim*, Warszawa 2012.
- Rdzanek-Piwowar R., *Nieletniość i jej granice*, Warszawa 1993.
- Stańdo-Kawecka B., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000.
- Stefański R. A., *Zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych jako środek wychowawczy*, Nowe Prawo 1988, nr 10-12.
- Veillard-Cybulsky, *Nieletni przestępcy w świecie*, Warszawa 1968.
- Walczak-Żochowska A., *Systemy postępowania z nieletnimi w państwach europejskich. Studium prawno-porównawcze*, Warszawa 1988.

Źródła prawa:

- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. nr 35, poz.228.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., *Kodeks karny*, Dz.U. 1997 nr 88, poz. 553.
- Rozporządzenie z dnia 05 października 2001 r. w sprawie ośrodków kuratorskich, Dz.U. nr 120.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie nadzoru nad nieletnim, Dz.U. poz. 855.

Orzecznictwo:

- Wyrok SN z 18 września 1984 r., III KR 237/84.
- Uchwała SN z dnia 13 stycznia 2005 r., III CZP 70/04, Biuletyn SN 2005, nr 1, poz. 7.